

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MINTAQA SANOAT TUZILMASINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNING ILMIY NAZARIY TAMOYILLARI

Rustamov Alisher Bahodirovich

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Qarshi filiali dotsenti

Annotatsiya: *Bugungi kunda axborot texnologiyalari va tizimlarining rivojlanishi nafaqat mintaqqa sanoatining ishi va boshqaruvini osonlashtirish, balki butun sanoat korxonalarining faoliyatini yaxshilash va xodimlarning samaradorligini oshirish imkonini beradi. Maqolada. Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsion yuqori texnologiyalar, ilmiy-ishlab chiqarish salohiyati va intellektual mulkka asoslangan “bilimlar iqtisodiyoti”ni barpo etish tahlili keltirilgan.*

Kalit soʻzlar: *Sanoat, biznes, globallashuv, raqamli texnologiyalar, logistika, transformatsiyasi, sun'iy aql, texnologiyalar, korxonalar faoliyati, biznesni rejalashtirish.*

Yangi texnologiyalar har yili nafaqat aholining kundalik hayotiga, balki iqtisodiy faoliyatning turli sohalariga ham tobora chuqurroq kirib bormoqda. Bu tendentsiya nafaqat B2C sohasiga, balki B2B sohasiga ham taalluqlidir: tobora ko'proq korxonalar o'z ishlarini onlayn rejimiga o'tkazmoqda, yangi axborot texnologiyalari va tizimlarini joriy qilmoqda va qo'llamoqda. Shunday ekan axborot texnologiyalari inson faoliyati va biznesning barcha sohalariga keng kirib bormoqda. Bugungi kunda yangi dasturiy ta'minot, kompyuter tizimlari va texnologiyalaridan foydalanish, yangi axborot muhiti hamda yangi imkoniyatlar (masalan, elektron hujjat almashinuvi yoki elektron raqamli imzolardan foydalanish) bilan chambarchas bog'liq. Zamonaviy texnologiyalar vaqt va kuchni sezilarli darajada tejashga yordam beradi. Innovatsion yuqori texnologiyalar, ilmiy-ishlab chiqarish salohiyati va intellektual mulkka asoslangan “bilimlar iqtisodiyoti”ni barpo etish bugungi kunning asosiy vazifalaridan biridir. Innovatsiyalar zamonaviy iqtisodiyotning dvigateliga va tashkilotlarning raqobatbardoshligining asosiga aylanadi. Bu esa jahon mamlakatlari to'rtinchi sanoat inqilobi sharoitida o'z sanoat taraqqiyot yo'lini tanlamoqda. Yevropa Ittifoqining yetakchi davlatlari Germaniya, Niderlandiya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Italiya va Belgiyadir, ammo birinchilik hali ham Germaniyada saqlanib qolmoqda.

Dodgson.M o'z ilmiy izlanishlarida xalqaro va strategik yondashuvlar asosida texnologik innovatsiyalarni boshqarish tamoyillarini ishlab chiqqan va amaliyotga qo'llashni taklif etgan. Abramov V.I. o'zining tadqiqotlarida fan-texnologiya va innovatsion faoliyat rivojlanishining asosiy indikatorlari va tendensiyalarini tahlil qilish bo'yicha korxonaning innovatsion salohiyatini

baholash metodologiyasini ishlab chiqdi, Lapteva.Ye.Aning ilmiy asarlarida Sanoat korxonalarining innovatsion salohiyatini baholash muammolari bo'yicha tadqiqotlar olib borilgan, sanoat korxonasi tuzilmalarini innovatsion salohiyat darajasini ko'rsatib ta'svirlab bergan.

Nobel mukofoti sovrindori R.Solou ham yangi texnologiyalarni iqtisodiy o'sishning eng muhim omili deb biladi. Qo'shma Shtatlarda mehnat unumdorligining tez o'sishi (1909 yildan 1949 yilgacha ikki baravar ko'paydi) sabablarini tahlil qilib, iqtisodchi texnologik o'zgarishlar va innovatsiyalarning asosiy roli haqida xulosaga keladi (innovatsiya hissasi 7/8, kapital esa 7/8). o'sish jami unumdorlik o'sishining atigi 1/8 qismini tashkil etadi). Boshqaruv nazariyasi sohasidagi taniqli mutaxassis P.Druker ham iqtisodiyotlar, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun texnologik taraqqiyot va mehnat unumdorligini oshirishning hal qiluvchi ahamiyatini qayd etadi. Uning fikricha, tashqi raqobatchilardan birinchi mudofaa reaksiyasiga aylangan proteksionistik choralar. Uning innovatsion faol tashkilotlar duch keladigan muammolarga bergan bahosi katta ahamiyatga ega.

P.Druker innovatsion xatarlarni o'rganar ekan, bunday korxonalar tushib qolishi mumkin bo'lgan uchta asosiy "tuzoq"ni (Three Trap) aniqladi:

1. Ilmiy-texnika taraqqiyoti mahsuloti kompaniyaning asosiy strategiyasiga mos kelishi kerak. Shuningdek, u iqtisodiy, demografik va siyosiy voqeliklarga javob berishi kerak.

2. Ikkinchi tuzoq tushunchalarni almashtirish bilan bog'liq. Ko'pincha, innovatsiya mavjud mahsulot yoki xizmatni yangilashdir. Ushbu hodisa ko'pincha korxonalar rahbariyati muntazam ishlab chiqarish siklidan chiqishni xohlaydi, lekin u yoki bu sabablarga ko'ra haqiqiy ilmiy va texnologik rivojlanishga tayyor bo'lmaganda sodir bo'ladi.

3. Uchinchi tuzoq ertami-kechmi daromad keltirishni to'xtatgan tovarlar, ishlar, xizmatlar ishlab chiqarishni to'xtatish to'g'risida qaror qabul qilish zarurligi bilan bog'liq. Biroq, agar rahbariyat muhim qaror qabul qilishdan oldin, bozorda nima sodir bo'ldi va kelajakda qanday rivojlanish kerak degan savollarga javob bermasa, korxonada tub o'zgarishlar bo'lmaydi. Mazin.A izlanishlarida korxonaning innovatsion salohiyatini baholash ko'rsatkichlari tasnifi buyicha amaliy ishlar olib borilishini e'tirof etgan.

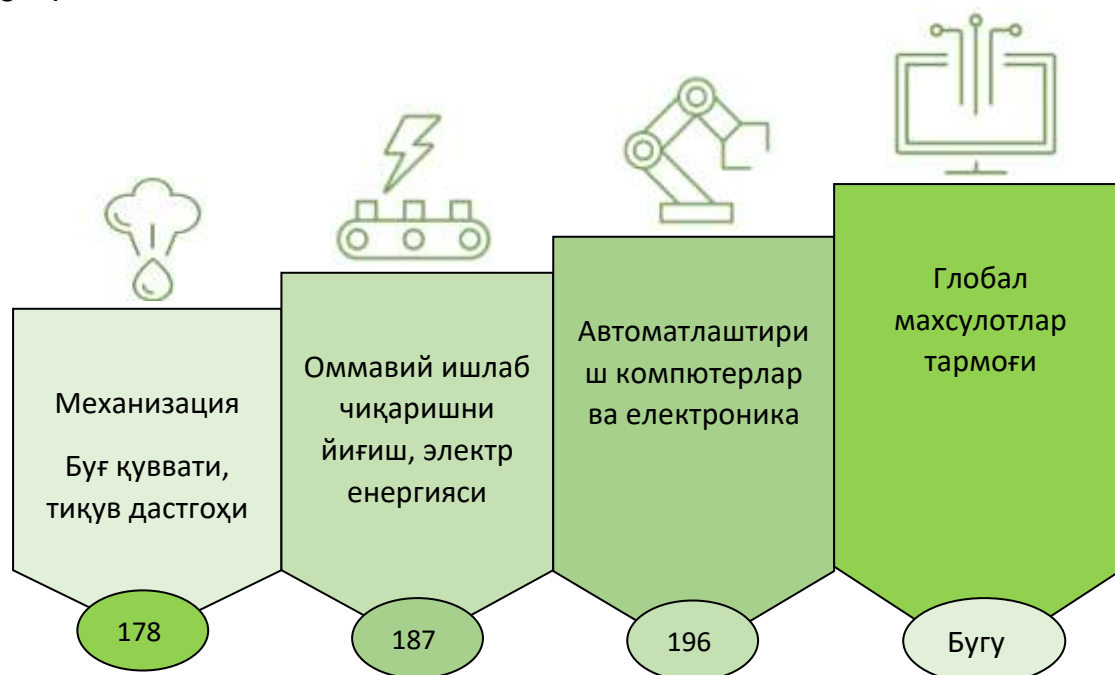
Yuqoridagi olimlar bilan bir qatorda O'zbekistonlik olimlardan Maxkamova.M.A O'zbekiston Respublikasi sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini shakllantirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borib bir qator mamlakatning sanoat tarmoqlari bo'yicha amaliy yechimlar ishlab chiqqan. Shonazarova G.B esa Sanoat korxonalarining innovatsion salohiyatni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha o'z ilmiy ishlarida bir qator mulohazali takliflar bergan. Burxanov A.U ishlarida esa Sanoat korxonalarining moliyaviy

barqarorligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqqanligiga va quyilgan dolzarb muammolarga berilgan yechimlarni ko'rishimiz mumkin.

Mamlakatimiz olimlari ham milliy iqtisodiyotning turli tarmoq va sohalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini loyihalashtirish, ishlab chiqish va samarali qo'llashga muhim e'tibor qaratganlar.

Akademik Qobulov V.K., Akademik S.S. G'ulomovlar o'z ishlarida axborotlashgan jamiyatni shakllantirish, matematik, statistik va algoritmik yondashuv asosida turli iqtisodiy ob'ektlar uchun axborot tizimi va texnologiyalarini ishlab chiqish bo'yicha innovatsiyali yondashuvlarni taqdim etganlar. B.Yu.Xodiev., A.A.Musaliev, R.X. Alimov va A.T. Kenjabaevlar o'z ishlarida O'zbekiston Respublikasida axborot tizimlari menejmenti va ekonometrik tahlili, milliy iqtisodiyotni boshqarish ob'ektlari uchun axborot tizimlari va texnologiyalarini loyihalash hamda ishlab chiqish bo'yicha metodologik jihatlarga katta e'tibor qaratganlar.

Xorijlik va mamlakatimiz olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarning qiyosiy tahlillariga ko'ra Mintaqa sanoat tuzilmasini raqamli texnologiyalardan foydalanib innovatsion rivojlantirish tamoyillarining yangi raqamli transformatsiya jarayoning bosqichma bosqich shakilanishiga urg'u berish lozimligi kurib chiqildi va bu jarayon sanoatning turtinchi avlodiga bog'liqdir.

1.2.1-rasm Sanoat tuzilmalarining rivojlanish bosqichlari.

Rasmdan ko'rib turganimizdek sanoat tuzilmalarining rivojlanish bosqichlari mexanizatsiyalashtirishdan ommaviy ishlab chiqarishga, avtomatlashtirishdan global mahsulot tarmoqlaridan raqamlashtirishgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi.

Hozirgi bosqichda mintaqalarining innovatsion va texnologik holati sanoat korxonalarining innovatsion faoliyati, ishlab chiqarishning texnologik

darajasi, texnologik sezuvchanlik va boshqalar bo'yicha dunyoning yetakchi davlatlari, shuningdek mintaqaviy darajada texnologik rivojlanishni boshqarish uchun uslubiy vositalarni ishlab chiqish va amalga oshirish vazifasi dolzarb bo'lib, mintaqa sanoat kompleksi faoliyatini tashkil etishning zamonaviy usullarini joriy etishga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining rivojlanishi ko'p jihatdan ustuvor tarmoqlarni rivojlantirishga qaratilib, uning negizida aholining moddiy va ma'naviy farovonligini ta'minlash vazifasi turadi. Bugungi kunda respublika yalpi ichki mahsulotida qariyb 28 % lik ulush sanoat tarmog'i hissasiga to'g'ri kelmoqda. Sanoat tarmoqlarni mamlakat yalpi ichki maxsulotda ulushini yanada oshirish uchun albatta zamonaviy texnologiyalardan foydalanib ilmiy asoslangan nazariy tamoyillar ishlab chiqish kerak. Tadqiqotimizda olib borilgan izlanishlar asosida mintaqa sanoat tuzilmasini raqamli texnologiyalardan foydalanib innovatsion rivojlantirish tamoyillarini 1.2.1-jadvalga ta'svirladik.

1.2.1-jadval

Mintaqa sanoat tuzilmasini raqamli texnologiyalardan foydalanib innovatsion rivojlantirishning ilmiy nazariy tamoyillari

Tamoyillar	Tamoyillar tavsiflanishi
Ilmiy asoslilik	Ishlab chiqilayotgan strategiyalar uchun muhim bo'lgan qarorlar qabul qilishda, shu bilan birga, ishlab chiqilayotgan sanoat majmuasini rivojlantirishning mavjud qonuniyatlari va tendensiyalarini hisobga olish zarur bo'lgan vositalar hamda usullardan ilmiy asoslab foydalanishda ifodalanadi.
Ilmiy-texnika taraqqiyotining hisobi	Mehnat vositalari, texnologiya va ishlab chiqarishni tashkil etishning uzluksiz o'zgarishi xamda raqamli transformatsiya jarayoniga moslashishi va uning takomillashtirilishi hisobini yuritishni nazarda tutadi.
Ierarxiya	Mintaqa sanoat majmuasi korxonalarining mintaqani va umuman davlatni rivojlantirish strategiyasi bilan o'zaro bog'liq strategiyalarini qurishdan iborat.
Maqsadlilik	Hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda, aniqlangan muammolarni hal qilish va xozirgi zamon axborot kommunikatsiya texnologiyalari (aqlli) jihozlar bilan ta'minlagan holda maqsad, vazifalarni belgilash va tizimlashtirishni o'z ichiga oladi.
Optimallik	To'liq amalga oshirish mumkin bo'lgan yechimlar majmuasidan hududning sanoat majmuasini texnologik rivojlantirishning eng yaxshi strategiyasini topishdir.

Alternativlik	Amalga oshirish mumkin bo'lgan muqobil variantlarning to'liq majmuasidan optimal yechimni tanlashni o'z ichiga oladi.
Muvofiqlik	Ikki darajada amalga oshiriladi: -Birinchisi, mintaqa sanoat majmuasini texnologik rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqishda eng muhim omillarni hisobga olish zarurligini bildiradi; - ikkinchisi strategiyaning maqsad va vazifalariga erishish uchun muhim bo'lgan tarkibiy qismlari uchun batafsilroq ma'lumot va optimal yechimlarni izlashni nazarda tutadi.
Mezon	Mintaqa sanoat majmuasini texnologik rivojlantirish strategiyasining lokal va global maqsadlariga erishish darajasini aks ettiruvchi mezonlarni ishlab chiqishdan iborat.
Taqsimlanish qobiliyati	Mintaqa sanoat tuzulmasi majmuasini texnologik rivojlantirish strategiyasining maqsad va vazifalarini tuzilish jarayonini amalga oshirish xisoblanadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida mintaqa sanoatini rivojlantirish bo'yicha olib borayotgan islohotlari natijasida sanoat tuzulmasini rivojlantirish zamonaviy texnologiyalardan foydalanish usullari vujudga kelmoqda. Mintaqa sanoat tuzilmasini rivojlantirishning ilmiy nazariy tamoyillari innovatsion iqtisodiyotning, xususan, sanoat tuzilmasini boshqarish muammolari va vazifalarini uslubiy tushunish, innovatsion iqtisodiyotning yo'nalishlari va mintaqa sanoati tuzilmasini aniqlash uchun aniq boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun nazariy asosni shakllantirish uchun zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Андиева, Е.Ю., and В.Д. Фильчакова. "Цифровая экономика будущего, индустрия 4.0". Прикладная математика и фундаментальная информатика 3 (2016): 214–218.
2. Гондарев Р.С. Методика повышения эффективности бизнеса на рынке B2B услуг на основе стейкхолдерских инструментов управления // Kant. – 2017. – №. 2 (23).
3. Волков А. Инвестиционные проекты: от моделирования до реализации. – Litres, 2019.
4. Singh, Ashish, and Kakali Chatterjee. "Cloud security issues and challenges: A survey". Journal of Network and Computer Applications 79 (2017): 88–115.

5. Bataev, Alexey V., and Dmitriy G. Rodionov. "Cloud computing: Evaluation use under the crisis in Russia". 2018 7th International Conference on Industrial Technology and Management (ICITM). IEEE, 2018.

6. Akatkin, Y., & Yasinovskaya, E. (2019). Data-centricity as the key enabler of digital government: Is Russia ready for digital transformation of public sector: Communications in Computer and Information Science, 947, 439-454.

7. Cimini, C., Pinto, R., & Cavalieri, S. (2017). The business transformation towards smart manufacturing: A literature overview about reference models and research agenda. IFAC-Papers OnLine, 50, 14952–14957.

8. Рустамов А. МИНТАҚАДА САНОАТ ТУЗИЛМАСИНИ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАШ ЖАРАЁНЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА МАЪЛУМОТЛАР БАЗАСИНИ ЯРАТИШДА МАТЕМАТИК МОДЕЛЛАШТИРИШ БОСҚИЧЛАРИ //Инновационные исследования в современном мире: теория и практика. – 2022. – Т. 1. – №. 28. – С. 461-464.

9. Рустамов, А. (2022). МИНТАҚА САНОАТ ТУЗИЛМАСИНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЁНДАШУВЛАР ВА ТАМОЙИЛЛАРИ. *Solution of social problems in management and economy*, 1(7), 108-112.